

PHILOSOPHY EDUCATION AND ITS PROBLEMS IN TURKEY

TÜRKİYE'DE FELSEFE EĞİTİMİ VE SORUNLARI¹

Cahit ASLAN²

Abstract

Philosophy education and its problems in Turkey should be considered in three dimensions. First of them is mainly due to historical and conjectural socio-political problems. The second is the attitude of the students and their parents towards teaching philosophy, and the third is Teachers as evaluated by the methods they use. The purpose of this study is to analyse the philosophy education and its problems in Turkey in the three dimensions mentioned above, and to present proposals for solutions for high schools. The data required for the research were obtained from the current 187 philosophy teachers on the basis of the sampling with the help of a questionnaire. Findings are based on multivariate analysis. The results are presented as problem identification based on findings. The results have also been compared with similar studies previously done by other researchers.

Keywords: Problems of Philosophy Education, Philosophy Education in Turkey

Özet

Türkiye'de felsefe eğitimi ve sorunlarının nedenleri üç boyutta ele alınmalıdır. Bunlardan ilki tarihsel ve konjonktürel sosyo-politik sorunlardan kaynaklı olanlar. İkincisi öğrencilerin ve velilerinin felsefe öğretimine yönelik tutumlarından ve üçüncüsü de felsefe öğretiminde kullanılan yöntem ve öğretmenlerin yeterliliğinden kaynaklı olanlardır. Bu araştırmanın amacı Türkiye'de felsefe eğitimi ve sorunlarını ortaöğretim düzeyinde bahsi geçen üç boyutta ele alıp değerlendirmek ve çözüm önerileri sunmaktır. Araştırma için gerekli olan veriler bir anket yardımıyla örneklem esasına göre mevcut 187 felsefe öğretmenlerinden elde edilmiştir. Bulgular çok değişkenli analiz temel alınarak elde edilmiştir. Sonuçlar, bulgulara dayanan problem tanımlama biçimindedir. Aynı zamanda daha önce başka araştırmacılar tarafından yapılan benzer çalışmalarla da karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de Felsefe Eğitimi, Felsefe Eğitimi Sorunları.

¹ Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bap biriminin SED-2017-8685 ID kodlu proje tarafından desteklenmektedir. Bu makale 17-19 Temmuz 2017 tarihleri arasında Berlin/Almanya'da düzenlenen 8th "International Conference on New Horizons in Education" konferansında sözlü olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi Ana Bilim Dalı, Balcalı, Adana / Türkiye. caslan@cu.edu.tr; caslan117@hotmail.com

Giriş

Bir toplumun rekabet gücü yalnızca sermayeye ve sahip olduğu teknolojiye bağlı değildir. Daha da önemlisi insani gelişmişlik düzeyine bağlıdır. Yetiştirilen insanın niteliği toplumun gelişmişliğine, o da rekabet gücüne etki edecektir.

İnsani gelişmişliğin göstergeleri çok boyutludur. Okur-yazar oranı, kişi başına düşen gelir, kadınların işgücüne katılım gibi göstergeler söz konusudur. Bir diğer sonuç gösterge de toplum üyelerinin eleştirel düşünceye sahip olup olmamasıdır. Bireylerin eleştirel düşünme vasıflarına sahip olmasını sağlayacak olan şey de felsefe eğitimidir.

Türkiye’deki gelişme göstergelerinin bazıları ayrıca tartışılabilir. Fakat bu çalışma Türkiye’de felsefe eğitimi ve sorunları ele alınmaktadır.

Türkiye’de felsefe eğitimi ve sorunları ise üç boyutta ele alınmalıdır. Bunlardan ilki tarihsel ve konjonktürel sosyo-politik sorunlardan kaynaklı olanlardır. İkincisi öğrencilerin ve velilerinin felsefe öğretimine yönelik tutumları ve üçüncüsü de felsefe öğretiminde kullanılan yöntem ve öğretmenlerin yeterliliğidir.

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de felsefe eğitimi ve sorunları ortaöğretim düzeyinde bahsi geçen üç boyutta ele alıp değerlendirmek ve çözüm önerileri sunmaktır.

Araştırma için gerekli olan veriler, kaydi verilerden elde edildiği gibi araştırmacının bilakis anket aracılığı ile öğretmen deneyimlerinden yararlanarak da elde edilmiştir. Alan araştırması için yarı yapılandırılmış anket kullanılmıştır. Milli eğitime bağlı farklı liselerde görev yapan 187 felsefe öğretmeni anket yardımıyla verdikleri felsefe eğitimiyle ilgili deneyimlerini paylaşmışlardır.

Araştırmacının sahadan örneklem esasına göre elde ettiği verilerin daha önce başka araştırmacıların konu ile ilgili yapmış oldukları benzer çalışmalarla karşılaştırması yoluna da gidilmiştir. Bulgular çok değişkenli analiz temel alınarak elde edilmiştir.

Birinci kısımda tarihsel ve konjonktürel sosyo-politik boyutları ile felsefe eğitimi ve sorunları ele alınmıştır. İnci, üçüncü ve dördüncü kısım ise araştırmacının örneklem esasına göre sahadan elde ettiği verilerin yorumlanmasında oluşmaktadır. İkinci kısımda örneklemin genel nitelikleri tanıtılmıştır. Üçüncü kısımda Türkiye’deki öğrenci velilerinin felsefe eğitime karşı nasıl bir tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Dördüncü kısımda ise yine verilere dayalı olarak felsefe öğretmenlerinin öğretim zorlukları tespit edilmiştir.

Sonuç kısmı, bulgulara ve çözüm önerilerine dayanan problem tanımlama biçiminde sunulmuştur.

1. Felsefe Eğitiminin Tarihsel ve Konjonktürel Sosyo-Politik Boyutları

Bazı araştırmacılara (Yıldırım 2013; Kafadar’a 1994a; 1994b; 2000; Bolay 1994; Akyüz 1993) göre, İslâm dünyasında bilim ve felsefe hareketleri; başlangıçta Halife Memun’un 830 yılında resmî bir tercüme ve araştırma enstitüsü olarak Bağdat’ta kurduğu Büytü’l-Hikme’de, Grek felsefe eserlerinin çevrilmesiyle oluşmuştur. İslâm dünyasında klâsik eğitim/ öğretim kurumları olan medreseler, temelde fıkıh öğretimi veren kurumlardı. Nizamiye Medreseleri’nin programlarında felsefe yer almakla birlikte, çok geçmeden kötü bir gözle görülmüş, felsefe programlardan çıkarılarak yerini kelâma bırakmıştı. Gazali’nin, matematik bilimlerle fazla meşgul olmayı, kelâmı küçülten felsefe ve filozofları yönelik ağır eleştirileri; İslâm dünyasında felsefi araştırmaların etkinliğini yitirmesinde önemli bir rol oynadı. Felsefe tamamen medrese programlarından çıkartıldı, hatta felsefeyi zararlı bilimler arasında gören bir zihniyet medreselere yerleşti.

Genel anlamda eğitim anlayışına özede de felsefe eğitime düzenli bir ivme kazandırılmamasının en önemli sebepleri hızla değişen Maarif Nazırları ve Şeyhülislamlara bağılı olarak ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık ve dönemin içinde bulunduğı savaş durumu olarak gösterilebilir.

İlk defa Mülkiye Mektebi’nin 1879 programında son sınıfta “İlm-i Kelam” adıyla felsefe dersi yer aldı. 1880’lerde felsefe dersleri Mülkiye Mektebi’nde verilmeye çalışılmışsa da daha sonra kelam dersleri ile değiştirilmiş. Sonrasında Hukuk Mektebi’nde 1884 yılı programında hukuk felsefesi dersleri yer alır. Daha önce iki kez kapatılmış olan Darülfünun, 1900 yılında tekrar açıldığında, ilk defa teşekküllü hikmet derslerine yer verir. 2. Meşrutiyet (1908) ile birlikte “felsefe” terminolojisinin yerleşmeye başladığını ve Sultanilerde okutulmaya başladığını görürüz. Üç yıllık eğitim programında iki saat yer tutan felsefe dersleri 1923 Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanından sonra on saate kadar çıkmıştır. 1900 yılında Darülfünun’un Edebiyat Şubesinin programında felsefe derslerinin üniversite seviyesinde programlara fiilen girmiş olduğunu görürüz. 1914 yılında Medresetü’l-Vaizin adlı bir medresenin programında felsefe adıyla bir ders ilk defa medrese programına girmiştir. 2. Meşrutiyet Dönemi’nde felsefe derslerinin ortaöğretime de girdiğı görülmektedir. Cumhuriyet Döneminde ise, felsefe dersleri liselerin bütün programlarında haftalık ders saati olmuştur. Böyle II. Meşrutiyetten bu yana Türk eğitim sistemi ortaöğretiminde felsefe derslerinin liselerin temel derslerinden biri olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Felsefenin II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kurumsal ve akademik bir nitelik kazanarak aydınlardan üniversiteye geçtiğini (Kafadar 2000: 215) söyleyebiliriz.

Cumhuriyet Dönemi’nde üniversitelerdeki felsefe eğitimi/öğretimi ise, önce İstanbul Darülfünun’un Edebiyat Fakültesi Felsefe Kürsüsünde başlar. Daha sonraki dönemlerde üniversitelerin gelişmesine paralel olarak yeni Felsefe bölümleri açılır. İstanbul Darülfünun’un yerine, İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Bu yeni yapı içinde İlahiyat Fakültesi yer almadığından Tasavvuf, Din Felsefesi ve İslâm Mezhepleri, Kelâm gibi felsefe ile ilgili derslerin kaldırıldığı gibi, Edebiyat Fakültesi programından da İslâm Felsefesi dersinin yerine Türk Filozofları dersi konulmuştur. Bugün Türkiye’de birçok üniversiteye bağılı çeşitli fakültelerin bünyelerindeki Felsefe Bölümleri ve Felsefe Grubu Öğretmenliğı Bölümlerinde felsefe alanında yükseköğretim yapılmaktadır. Fakat günümüzde ortaöğretimde gittikçe felsefe dersleri ve saatleri azalmıştır.

Çağdaş Türk felsefi düşüncesinin sosyo-politik sorunların derinden yaşandığı bir ortamda ortaya çıkıp gelişmek zorunda kalması, Türkiye’de felsefenin bir talihsizliğı olagelmıştır. Türk düşüncesinin gelişim sürecinde aşamadığı kısaca “pragmatik olma” olarak nitelenen bu özellik, felsefenin bir dünya görüşü olarak algılandığı bir tutumun yerleşmesine yol açmıştır. İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde felsefenin “dünya görüşü” olarak algılanması ve hatta felsefeyi bu çerçevede işe koşma tutumu, Batılılaşma sürecinin ivme kazandığı Cumhuriyet Dönemi’nde yeni boyutlar kazanarak sürmüştür.

Günümüzde de sosyal-kültürel ve ekonomik nedenler gibi faktörler felsefe öğretimine ket vurmaktadır (Akdağ 2002). Örneğin felsefenin çok fazla gelir getiren, statüsü yüksek bir meslek olmaması, ayrıca felsefe ile uğraşan kişilerin dinî, siyasi yönden çeşitli şekillerde etkilenmesi (Kefeli 2011) gibi nedenler felsefe öğretimin zorlaştırmaktadır. Oysa Türkiye’de siyasal ve kültürel dönüşümlerle toplumun kazanımlarının muhafazası ve sürdürümü için günümüzde etkili felsefe öğretimi kaçınılmazdır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren 1924, 1938, 1957, 1976, 1985, 1993, 2009’da olmak üzere 7 kez felsefe programı değiştirilerek uygulanmıştır (Kafadar 1994b) . 2017 yılı itibarıyla da yeni bir program üzerinde çalışılmaktadır.

2. Felsefe Öğretmenlerinin Deneyimleri

Türkiye’de yaşayan, uygulanan, süregiden felsefe eğitimi ve sorunlarının tespiti için içeriden okuma yapmak gerekir. Özellikle hali hazırda görev yapan felsefe öğretmenlerinin deneyimleri ve yaşantıları önem arz etmektedir. Felsefe eğitimi ve sorunlarının tespiti için gerekli veriler önceden hazırlanmış anket yardımı ile mevcut felsefe öğretmenlerine sorularak elde edilmiştir. Örneklemin nitelikleri ve elde edilen sonuçlar şu şekildedir:³

Örneklemin Genel Nitelikleri

Örneklem Türkiye’de 49 farklı şehirde görev yapmaktadır.⁴ Türkiye’de felsefe eğitimi mezun olduğu okullardaki felsefe ekollerinin etkisi de olabilmektedir. 25 farklı üniversiteden mezun olan öğretmenlerin ankete katılmasıyla çok farklı ekollerin temsili de sağlanmıştır.⁵

Tablo 1. Örneklemin cinsiyet dağılımı

Cinsiyet	n	%
Erkek	73	39,0
Kadın	114	61,0
Toplam	187	100,0

Örneklemin % 61’i (n=114) kadınlardan ve % 39’u (n=73) erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Örneklemin yaş dağılımı

Yaş grupları	n	%	Medeni durumu	n	%
24 yaş ve altı	3	1,6	Hiç Evlenmedi	51	27,3
25-34 yaş arası	75	40,1	Evli	119	63,6
35-44 yaşa arası	73	39,0	Boşanmış/Eşi ölmüş/Ayrı yaşıyor	17	9,1
45-54 yaş arası	32	17,1			
55 yaş ve üstü	4	2,1			
Toplam	187	100,0			

Medyan=37; $\bar{x}$ =37,32; σ = 7,856; Ranj=36; Min.=23; Max.=59

Tablo 3. Örneklemin medeni durumu

Felsefe öğretmenlerinin ortalama yaşı 37,32, ortanca yaş ise 37’dir. En genç felsefe öğretmeni 23 yaşında en yaşlısı ise 59 yaşındadır. Yine %63,6’sı evli, %36,4’ü bekârdır.

Tablo 4. Örneklemin öğretmenlik deneyimi

Öğretmenlik Deneyimi/Yıl	n	%	Okul Türleri	n	%
5 yıl veya daha az	55	29,4	Fen Lisesi	12	6,4
6-10 yıl arası	40	21,4	Anadolu Lisesi	77	41,2
11-15 yıl arası	12	6,4	Mes. ve Teknik Anadolu Lis.	46	24,6
16-20 yıl arası	52	27,8	Temel Lise/Özel Kolejler	20	10,7
21 yıl ve üzeri	28	15,0	İmam-Hatip Lisesi	13	7,0
Toplam	187	100,0	Diğer	19	10,2

Tablo 5. Örneklemin görev aldığı okul türleri

³ Bu çalışmada kullanılan veriler Çukurova Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenen SBA-2017-8173 ID kodlu projede üretilen verilerden elde edilmiştir.

⁴ Ankete iştirak eden örneklemin görev yaptığı şehirler: Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Ankara, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bartın, Batman, Bingöl, Bolu, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Düzce, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hakkâri, Hatay, Isparta, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Karaman, Kayseri, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Mardin, Mersin, Nevşehir, Ordu, Şanlıurfa, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tekirdağ, Tokat, Tunceli, Uşak, Van, Zonguldak.

⁵ Ankete iştirak eden öğretmenlerin mezun oldukları üniversiteler: Adnan Menderes Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Dumlupınar Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Muğla Üniversitesi, ODTÜ, Pamukkale Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Felsefe öğretmenlerinin % 29,4’ü öğretmenliklerinin ilk beş yılı içerisinde, % 15’i ise 21 ve üzeri yıl öğretmenlik deneyimine sahiptir. Öğretmenlik deneyiminde genel ortalama 12 yıldır.

Yine felsefe öğretmenlerinin (örneklem) büyük çoğunluğu Anadolu Liselerinde (% 41,2) görev yapmaktadır. En az Fen Liselerinde (% 6,4) ve daha sonra İmam-Hatip Liselerinde (%10,2) görev yapmaktadır.

Tablo 6. Örneklemin yabancı dil bilgi düzeyi

Dil düzeyi	İngilizce		Fransızca		Almanca		Arapça	
	n	%	n	%	n	%	n	%
0. Hiç bilmiyor	14	7,5	177	94,7	166	88,8	163	87,2
1. Çok zayıf	90	48,1	8	4,3	18	9,6	16	8,6
2. Orta	71	38,0	2	1,1	3	1,6	5	2,7
3. İyi	10	5,3	0	0	0	0	2	1,1
4. Pekiyi	2	1,1	0	0	0	0	1	,5
Merkezi eğilim	$\bar{x}=1,44 \sigma=0,75$		$\bar{x}=0,06 \sigma=0,28$		$\bar{x}=0,13 \sigma=0,38$		$\bar{x}=1,19 \sigma=0,58$	

Felsefe öğretmenlerinin Türkçe dışında bir dil bilme oranı en yüksek İngilizce olup o da ortalama itibarıyla dil bilme düzeyi oldukça zayıftır ($\bar{x}=1,44$). Fransızca, Almanca ve Arapça bilgisi İngilizcelere göre daha da geridir. Bu dillerin dışında Türkiye’deki felsefe öğretmenlerinin % 20,8’i (n=39) başta Kürtçe olmak üzere Yunanca, İtalyanca, İspanyolca ve Rusça gibi dilleri de ($\bar{x}=0,61 \sigma=1,253$) bilmektedir.

3. Öğrenci ve Velilerinin Felsefe Eğitimi Yönelik Tutumları

Türkiye’de felsefe eğitime yönelik öğrencilerin ve velilerin tutumlarını etkileyen çok çeşitli faktörler var. Daha önce bahsedildiği gibi felsefe eğitime yönelik tarihsel ve konjektürel sosyo-politik faktörlerin yol açtığı olumsuz tutumların varlığı bugün de öğrencilerin ve velilerin tutumlarını aynı doğrultuda etkilemektedir. Ayrıca pragmatik nedenlerden dolayı felsefe eğitime yönelik olumsuz tutumların oluşması da söz konusudur. Örneğin lise eğitimindeki öğrencilerin önünde geçmeleri, başarılı olmaları gereken kocaman bir üniversiteye giriş sınavı var. Öğrenciler enerjilerinin çoğunu bu sınava yönelik harcamaktadır. Öğrencilerin hangi derse daha çok ağırlık vereceklerini ve seçmeli olarak hangi dersleri seçeceklerini bu sınav belirlemektedir. Üniversite sınavlarında diğer derslere göre felsefe dersleriyle ilişkin çok az soru çıktığı için ve üstelik ders seçmeli ise felsefe dersleri tercih edilmemektedir, ders zorunlu ise felsefe derslerini üniversite sınavında daha çok soru çıkan diğer derslerin sorularını çözmek için kullanılacak bir zaman olarak değerlendirilmemektedir. Hatta okul yöneticileri genelde felsefe grubu derslerini sadece serbest zaman olarak görüp öğrencilerin test çözecekleri dersler olduğunu dile getirdikleri söylenmektedir (Akdağ 2002; Ünal 2016). Kısaca “öğrenciler felsefe bilgisini işlevsiz algılaması ve öğrencilerin hazır oluş düzeylerinin düşük olması gibi nedenler felsefe derslerini olumsuz etkilemektedir” (Biçer 2103: 1). Ünal’a (2016) göre öğrenci ilgi ve beklentileri, derslerin soyut olması, ders kitaplarının yetersizliği, sınav sistemi, öğretmenin bakış açısı, öğrencilerin hazır oluş düzeyleri ve ders saatlerinin yetersizliği gibi faktörler öğrenci ve velilerin felsefe eğitime karşı olumsuz yargıların oluşmasına neden olmaktadır.

Felsefe eğitime yönelik bu yorumlarının gerçeklik boyutunu görmek için ankette sekiz maddeden oluşan bir soru sorulmuştur. Anket sorularına 187 felsefe öğretmenin yanıt verdiği sahadan elde edilen verilere göre öğrencilerin felsefe eğitime yönelik olumsuz tutumları sırasıyla şu şekildedir:

Tablo 7. Felsefe derslerine karşı tutumlar

Tutumlar	1		2		3		4		5		$\bar{x}$	σ
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
1.Felsefe dersleri kuramsal bilgi yığını olarak sunulması.	14	7,5	41	21,9	45	24,1	53	28,3	34	18,2	3,28	1,208
2.Üniversite sınavında puan getirmemesi.	24	12,8	25	13,4	62	33,2	57	30,5	19	10,2	3,12	1,163
3.Felsefe öğrenimi psikolojilerini bozacağı düşünülmesi.	17	9,1	25	13,4	38	20,3	64	34,2	43	23,0	3,49	1,237
4.Felsefe ders kitaplarının felsefe öğretiminde oldukça yetersiz olması.	25	13,4	21	11,2	48	25,7	54	28,9	39	20,9	3,33	1,293
5.Felsefe ders saat sayısının felsefe öğretimi için oldukça yetersiz olması.	17	9,1	30	16,0	50	26,7	55	29,4	35	18,7	3,33	1,212
6.Felsefeciliğin fazla para getiren bir iş olmaması.	56	29,9	56	29,9	42	22,5	23	12,3	10	5,3	2,33	1,181
7.Felsefe yapmayı öğrenmenin zor olması.	15	8,0	30	16,0	45	24,1	46	24,6	51	27,3	3,47	1,267
8.Öğrencileri dinî, siyasi vb. nedenlerden ötürü felsefe derslerine karşı ön yargılı olması.	15	8,0	33	17,6	60	32,1	51	27,3	28	15,0	3,24	1,149
1.Hiç katılmıyorum; 2.Büyük ölçüde katılmıyorum; 3.Kararsız; 4.Büyük ölçüde katılıyorum;5.Tamamen katılıyorum												

Felsefe öğretmenlerinin tecrübelerine göre birinci sırada öğrencilerin büyük çoğunluğu felsefe öğrenmenin psikolojilerini bozacağını düşünüyor ($\bar{x}= 3,49$ $\sigma= 1,237$). Aynı zamanda felsefe yapmayı öğrenmenin zorluğundan da şikâyetçiler ($\bar{x}= 3,47$ $\sigma= 1,267$). Üçüncü sırada felsefe ders saatlerinin ve felsefe ders kitaplarının felsefe öğrenimi için yetersiz olması ($\bar{x}= 3,33$) gelmektedir. Bu tutumlara ek olarak “öğrencilerin dinî, siyasi vb. nedenlerden ötürü felsefe derslerine karşı ön yargılı olmaları” ($\bar{x}= 3,24$ $\sigma= 1,149$) da felsefe derslerine karşı olumsuz tutum geliştirmelerine neden olmaktadır. Öğrenci ve velilerinin felsefe derslerine karşı olumsuz tutum geliştirmelerinde felsefe derslerinin “üniversite sınavında puan getirmemesi” ($\bar{x}= 3,12$ $\sigma=1,63$) diğer sebeplere göre düşüktür; fakat bu algı da belli oranda etkilidir. Öğrencilerin felsefe eğitimine yönelik bu maddelerin genel ortalaması alınınca şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 8. Felsefe desrelerine karşı tutumlar ortalaması

Sıklık	n	%
1.Hiç katılmıyorum	5	2,6
2.Büyük ölçüde katılmıyorum	27	14,4
3.Yarıyarıya katılıyorum	74	39,5
4.Büyük ölçüde katılıyorum	70	37,4
5.Tamamen katılıyorum	11	5,8
Toplam	187	100,0
$\bar{x}=3,201$ $\sigma=0,84$		

Öğrencilerin felsefe eğitimine yönelik bu maddelerin beşli Likert derecelendirmeye göre genel ortalaması $\bar{x}= 3,201$ ve standart sapması $\sigma =0,814$ ’dir. Buradan öğrencilerin felsefe eğitimine karşı bariz bir olumsuz duruş sergiledikleri görülmektedir. Kısaca felsefe öğretmenlerinin deneyimine göre öğrenci ve velilerin % 82,7’si felsefe derslerine karşı olumsuz tutumlara sahiptirler. Bu tespitler, öğrencilerin felsefe derslerinde etkili öğrenme ve felsefenin işe yararlı olması bakımından oldukça negatif görüşlere sahip oldukları konusunda Akdağ’ın (2002) ve Ünal’ın (2016) bulguları ile paralellik göstermektedir.

Tablo 9. Görev okullarına göre felsefe derslerine yönelik tutumlar

Okullar	1. Katılmıyor		3. Kararsız		5. Katılıyor		Top. n
	n	%	n	%	n	%	
Fen Lisesi	5	41,6	3	25,0	4	33,3	12
Anadolu Lisesi	15	19,4	30	38,9	32	41,5	77
Mes. ve Tek. Anadolu Lis.	4	8,6	15	32,6	27	58,6	46
Temel Lise/Özel Kolejler	3	15,0	7	35,0	10	50,0	20
İmam-Hatip Lisesi	2	15,3	8	61,5	3	23,0	13
Diğer	3	15,7	11	57,8	5	26,3	19
Toplam	32	17,1	74	39,5	81	43,3	187

Felsefe derslerine yönelik olumsuz tutumlar daha ziyade Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesindeki öğrenciler sahipler (% 58,6). Daha sonra Temel Lise/Özel Kolejlerdeki öğrenciler olumsuz tutumlara sahipler (%50,0). Felsefe derslerine yönelik olumlu tutumlara sahip olan öğrenciler ise daha ziyade Fen Lisesindeki öğrenciler (% 41,6). Daha sonra Anadolu Lisesindekiler (% 19,4) felsefe derslerine yönelik olumlu tutumlara sahiptirler. İmam-Hatip lisesindeki öğrenciler (% 61,5) ise felsefe derslerine yönelik kararsız bir durumdadır.

Felsefe öğretmenlerinin açık uçlu sorulara verdiği yanıtlara göre öğrenci ve veliler felsefeye ihtiyaç duymuyor. Ailede başlayan dini eğitim ve din kültürü gibi diğer branş öğretmenlerinin ve idarecilerinin etkilerinden kaynaklı olarak öğrencilerde felsefe eğitime karşı önyargıların oluşmasına neden olmaktadır. 35-40 kişilik sınıfta ortalama 3-5 öğrenci felsefeye ilgi duymaktadır.

Genelde felsefe öğretmeni olmanın bazı toplum kesimlerindeki itibarı da tartışılabilir.

Tablo 10. Felsefe öğretmenlerinin itibarı

Toplum kesimleri	0. Hiç saygın değil		1. Biraz saygın		2. Saygın sayılır		3. Oldukça saygın		$\bar{x}$	σ
	n	%	n	%	n	%	n	%		
Toplumda	44	23,5	63	33,7	57	30,5	23	12,3	1,32	0,968
Diğer öğretmenler arasında	24	12,8	48	25,7	71	38,0	44	23,5	1,72	0,966
Öğrenciler arasında	9	4,8	35	18,7	78	41,7	65	34,8	2,06	0,853
Bürokraside	104	55,6	43	23,0	34	18,2	6	3,2	0,69	0,880
Genel itibar (Ortalama)	26	13,9	83	44,4	67	35,8	11	5,9	1,34	0,789

Felsefe öğretmeni olmanın nispeten itibar gördüğü kesim öğrenci kesimdir. Felsefe öğretmeni, öğrenciler arasında “saygın” bir yere sahiptir. Öğrencilerden sonra diğer öğretmenler arasında ve halk kesiminde de biraz saygınlık görmektedir. Felsefe öğretmeni olmanın saygınlığının en düşük olduğu yer bürokrasidir. Felsefe öğretmeni olmak bürokraside neredeyse hiç itibar görmemektedir. Özellikle milli eğitim bürokrasisinde.

Felsefe öğretmeni olmanın felsefe öğretmenlerine sağladığı maddi yaşam olanakları da oldukça zayıf sayılır.

Tablo 11. Felsefe öğretmenlerin elde ettiği gelir yeterliliği

Yeterlilik düzeyi	n	%
1. Hiç yeterli değil.	64	34,2
2. Büyük ölçüde yetersiz	60	32,1
3. Yarı yarıya yeterli	41	21,9
4. Büyük ölçüde yeterli	20	10,7
5. Tamamen yeterli	2	1,1
Toplam	187	100,0
$\bar{x}= 2,12 \quad \sigma= 1,037$		

Felsefe öğretmenlerinin %66,3’ü elde ettikleri gelirden şikâyetçiler. Felsefe öğretmeni olarak elde ettikleri gelirlerden memnun değiller, yetersiz buluyorlar. Ancak %11,8’i elde ettikleri gelirden memnundur. %21,9’u orta düzeyde memnun olduğunu ifade etmektedir. Genel ortalama itibarıyla felsefe öğretmenlerinin elde ettiklerinin yetersiz olduğu söylenebilir.

4. Felsefe Öğretiminde Kullanılan Yöntem ve Öğretmenlerin Yeterliliği

Felsefe dersinin amacı öğrencilerin yaşadıkları dünyayı, toplumu ve kültürlerini eleştirel bir bakış açısıyla anlamasını sağlamaktır. Felsefe dersi bireyin kendi yaşamı için amaç belirlemesine, egemen görüşlere bağlı kalmadan kendi düşüncesine göre bir bakış açısını ortaya koymasına, farklı durumlar arasında ilişkiler kurabilmesine, çeşitli düşünceler üzerine yorum yapabilmesine, olaylar karşısında bireysel bir duruş sergilemesine katkı sağladığı (Kızıltan, 2012; Ünal, 2016: 3172) bilinmektedir. Fakat etkili bir öğretim ile gerçekleşmez ise felsefe öğretimi amacına ulaşamayacaktır. Bu yüzden “çağdaş öğretim ilke ve yöntemlerinin kullanılması, öğrenciler tarafından dersin soyut bir etkinlik olarak değerlendirilmesinin önüne geçerek, felsefe dersinin de daha etkili ve anlaşılır olmasını sağlayacaktır” (Ünal, 2016: 3187). Bu yüzden felsefe öğretiminde felsefe öğretmenlerine önemli görevler düşmektedir. İşte bu yüzden mevcut felsefe öğretmenlerinin deneyimlerinden yola çıkarak felsefe öğretiminin zorluklarının tespitini ve sürdürülebilir daha etkili felsefe öğretiminin nasıl olması gerektiğini ortaya koymak gerekmektedir.

Sunuş yoluyla, buluş yoluyla ve araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejileri olmak üzere felsefe eğitimi ile ilgili üç farklı öğretim stratejisi önerilmektedir.⁶ Bu öğretim stratejilerinin önerdikleri öğretim yöntem ve tekniklerini felsefe öğretmenlerinin ne oranda kullandıklarını test etmek için felsefe öğretmenlerine soruldu ve şu sonuçlar elde edildi:

Tablo 12. Felsefe öğretmenlerinin kullandığı öğretim stratejileri (%)

Kullanım sıklığı	Sunuş		Buluş		Araştırma		Yapılandırmacı	
	n	%	n	%	n	%	n	%
0. Hiçbir zaman	7	3,7	6	3,2	55	29,4	52	27,8
1. Bir-iki sefer	24	12,8	31	16,6	67	35,8	55	29,4
2. Üç-dört sefer	74	39,6	51	27,3	45	24,1	48	25,7
3. Beş-dokuz sefer	59	31,6	75	40,1	16	8,6	23	12,3
4. On ve üstü	23	12,3	24	12,8	4	2,1	9	4,8
Total	187	100,0	187	100,0	187	100,0	187	100,0
Merkezi Eğilim	$\bar{x}=2,36 \quad \sigma=0,981$		$\bar{x}=2,43 \quad \sigma=1,015$		$\bar{x}=1,18 \quad \sigma=1,021$		$\bar{x}=1,37 \sigma=1,154$	

⁶ <http://tebesirtozu.blogcu.com/felsefe-zumre-toplantilari-3-ogretim-stratejileri/1674622>

Türkiye’de felsefe öğretmenleri en çok buluş ve sunuş yolu ile öğretme stratejisine önem vermektedir. En düşük izlediği öğretim stratejisi araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejisidir. Felsefe öğretmenlerinin % 29,4’ü araştırma-inceleme stratejisi ile eğitim vermeye hiçbir zaman denememiş.

“Yapılandırmacı” öğretim stratejisinin de felsefe eğitiminde etkili öğretim stratejilerinden olduğu tartışılmaktadır (Kızıltan, 2012). Anket verilerine göre, felsefe öğretmenlerinin yapılandırmacı öğretim stratejilerini kullanım düzeyinin sıklığı ve yoğunluğu diğer stratejilere göre düşüktür. Örneğin felsefe öğretmenleri bir öğretim dönemi boyunca sunuş ve buluş stratejilerini en azından dört-beş kere kullanmalarına karşı yapılandırmacı öğretim stratejilerini iki-üç kere, araştırma-inceleme stratejilerini bir-iki kere kullanmaktadırlar.

Yılmaz, Cihan ve Şahin’in (2005) birlikte yapmış oldukları alan araştırmasına göre, üç üzerinden ortalamaya göre felsefe öğretmenleri öğretim yöntemlerinden en fazla sunuş stratejisinin yöntemlerinden “düz anlatım yöntemlerini” kullanmaktadır ($\bar{x}=2,77$). Daha sonra sırasıyla buluş stratejisi yöntemlerinden “soru-cevap yöntemini” ($\bar{x}=2,37$), “tartışma yöntemini” ($\bar{x}=2,28$) ve “örnek olay yöntemlerini” ($\bar{x}=2,23$) kullanmaktadırlar. Yapılandırmacı stratejinin yöntemlerinden “drama yöntemini” ($\bar{x}=1,4$) ise en az kullandıkları tespit edilmiştir.

Felsefe öğretmenleri hangi öğretim materyallerini ne sıklıkta uygulamaktadırlar?

Tablo 13. Öğretmenlerinin felsefe eğitimi sırasında tercih ettiği öğretim materyalleri (%)

Öğretim Materyalleri	0. Hiçbir zaman	1. Bir iki sefer	2. Üç-Dört sefer	3. Beş-dokuz sefer	4. On ve daha fazla	$\bar{x}$	σ
Bilgi, kavram veya zihin haritası gibi haritaları kullanma.	18,2	21,9	21,9	18,7	19,3	1,99	1,383
Venn gibi diyagramlar kullanma.	83,4	9,1	4,3	3,2	0	0,27	0,692
Örgüt veya akış şeması gibi şemalar kullanma.	72,2	15,0	9,1	3,7	0	0,44	,810
Çizgili resim, fotoğraf, afiş, posterler gibi resimler kullanma.	43,3	19,8	18,2	18,7	0	1,12	1,164
Basılı materyaller	46,0	24,1	13,4	16,6	0	1,01	1,124
Video ve film	41,2	24,6	19,3	15,0	0	1,08	1,097
Gerçek eşyalar	73,8	12,8	7,0	6,4	0	0,46	0,881
Tepegöz saydamları	91,4	4,3	1,1	3,2	0	0,16	0,592
Ses kayıtları	89,8	5,3	2,7	2,1	0	0,17	0,570
Bilgisayar yazılımı	65,2	10,2	9,1	15,5	0	0,75	1,143
Projeksiyon	84,5	5,3	3,2	7,0	0	0,33	0,840
Akıllı tahta	22,5	12,3	10,2	55,1	0	1,98	1,257
Yazı tahtaları	5,9	3,7	8,6	81,8	0	2,66	0,809

Felsefe öğretmenleri felsefe derslerinde öğretim materyali olarak en çok yazı tahtasını kullanmaktadır. Daha sonra “bilgi, kavram veya zihin haritası gibi haritalarını” sıklıkla kullanmaktadır. Akıllı tahtaları da kullanım oranı diğer materyallere göre yüksek sayılır. Diğer yandan sırasıyla, tepegöz, ses kayıtları, projeksiyon, örgüt veya akış şeması gibi şemalara, bilgisayar yazılımı gibi öğretim materyallerine pek ilgi göstermemektedirler.

Peki, ne sıklıkta ders dışı bir etkinlikte bulunmaktadırlar?

Tablo 14. Felsefe öğretmenlerinin öğrencilerle yaptığı ders dışı etkinlikler.

Ders dışı etkinlik sayısı	n	%
0. Yapmadı	47	25,1
1. Bir sefer	59	31,6
2. İki sefer	37	19,8
3. Üç sefer	22	11,8
4. Dört sefer	8	4,3
5. Beş sefer	14	7,5
Toplam	187	100,0
$\bar{x}=1,61 \quad \sigma=1,46$		

Türkiye’deki felsefe öğretmenleri gezi-gözlem, sınıf-okul gazetesi, yarışma vb. gibi felsefe öğretimi ile ilgili ders dışı etkinlikleri yapma sıklığı da oldukça düşüktür. Bir dönem içerisinde felsefe öğretmenlerinin ders dışı gerçekleştirdikleri gezi-gözlem, sınıf-okul gazetesi, yarışma vb. gibi bir-iki defayı geçmemektedir. Fakat öğretmenlik deneyimi ile öğretmenlerin felsefe dersleri ile alakalı ders dışı etkinlikler arasında pozitif korelasyon tespit edilmiştir (Pearson $r= 0,193$ Sig.= 0,008). Felsefe öğretmenlerin öğretmenlik deneyimi arttıkça ders dışı etkinlikleri de kullanma eğilimi artmaktadır.

Felsefe öğretmenleri mesleki uygulama süresinde kendilerini geliştirecek ne tür etkinliklerde bulunmuştur?

Tablo 15. ve 16. Felsefe derslerinde öğretim etkinliği

Katıldığı seminer sayısı	n	%	Aldığı kurs sayısı	n	%
0. Katılmadım	111	59,4	0. Almadı	89	47,6
1. Bir-iki sefer	43	23,0	1. Bir-iki sefer	73	39,0
2. Üç-dört sefer	22	11,8	2. Üç-dört sefer	15	8,0
3. Beş-altı sefer	8	4,3	3. Beş-altı sefer	3	1,6
4. Yedi ve üstü	3	1,6	4. Yedi ve üstü	7	3,7
Toplam	187	100,0	Toplam	187	100,0
$\bar{x}=0,66 \quad \sigma=0,95$			$\bar{x}=0,75 \quad \sigma=0,94$		

Öğretmen olarak göreve başladıktan sonra felsefe öğretmenlerinin büyük çoğunluğu felsefe öğretimi ile ilgili hizmet içi eğitim seminerine hiç katılmamışlar. Tüm öğretmenlik yaşamları boyunca aldıkları hizmet içi eğitimleri bir-iki seferi geçmemiştir. Mesleki gelişim için gerekli olan mesleklerini icra ettikleri süre boyunca aktif öğretim yöntem ve teknikleri konusunda hizmet içi aldıkları kurs sayıları da ortalama bir-iki kursu geçmemiştir.

Gerek öğrencilerin gerekse sınıfın fiziki durumu, Sınıfta sıraların yerleştirilme biçimi ve oturma düzeni de öğrencileri olumlu veya olumsuz etkilediği bilinmektedir.⁷ Felsefe eğitimi yapıldığı sınıfların mevcudu nedir? Nasıl bir oturma düzenine sahipler?

Tablo 17. ve 18. Felsefe derslerinin sınıf mevcudu ve oturma düzeni

Sınıf mevcudu	n	%	Oturma düzeni	n	%
24 veya daha az	62	33,2	Geleneksel oturma düzeni	176	94,1
25 - 34	110	58,8	Kümeler oturma düzeni	1	0,5
35 - 44	15	8,0	U oturma düzeni	10	5,3
Toplam	187	100,0	Toplam	187	100,0

⁷<http://www.egitimciyim.net/forum/egitim/sinif-organizasyonu-t6123.0.html>;
<http://dahibevin.blogspot.com.tr/2013/06/ogrencilerin-oturma-duzeni.html>

2016-2017 eğitim-öğretim dönemi itibarıyla Türkiye’de verilen felsefe derslerinin sınıf mevcudunun büyük çoğunluğu (%58,8) 25-34 arası öğrenciden oluşmaktadır. Daha sonra 24 ve daha öğrenciden oluşan sınıflar gelmektedir. Bu verilere göre Türkiye’de felsefe dersleri çok kalabalık olmamaktadır. Bunda felsefe derslerinin pek tercih edilmiyor olmasının payı yadsınamaz.

Öğrencilerin neredeyse tamamı (%94,1) sınıfta oturma düzeni, öğrencilerin sıra düzeninde enseye bakar şeklindeki geleneksel oturma düzeninde derslere katılmaktadır. Bu durum doğal olarak bazı öğretim tekniklerinin gerçekleşmesi için zafiyet oluşturmaktadır. Örneğin grup tartışması öğretim tekniğinin gerçekleştirileceği kümeler şeklinde oturma düzene hemen hemen yok gibidir (% 0,5).

Sonuç ve Öneriler

Çağdaş eğitimle birlikte dünyada düşünce eğitimi hızla ilerlemekte, bu ilerlemenin olumlu etkileri toplumun her kesiminde siyasetten, edebiyata kadar kendini hissettirmektedir. Ülkemizde felsefe eğitimi çeşitli değişkenlerin etkisiyle birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunları üç boyut altında toplamak doğru olacaktır. Felsefe eğitiminin tarihsel ve konjontürel sosyo-politik durumu İslami eğitimin ağırlıklı olduğu dönemlerde Gazali’nin etkisiyle medrese programlarından uzak tutulmuştur. Kısa süreli “İlm-i Kelam” dersleri Osmanlıda felsefe dersi olarak yerini aldı ancak yine programdan kaldırılmıştır. Cumhuriyet Dönemi’nde “Darilfünun” içerisinde felsefe dersleri yürütülmüş, Darilfünun’un İstanbul Üniversitesine dönüştürülmesiyle de yine bir kısım felsefe dersi yürütülmeye devam edilmiştir. Günümüz üniversitelerinde Felsefe ve Felsefe Öğretmenliği programlarında eğitim vermeye devam edilmektedir. Ancak yeni öğretim programları ve yeni üniversite sınavı anlayışları özellikle ortaöğretimde felsefe derslerinin saati ciddi şekilde azaltmıştır. Bu durum fakültelerin ilgili bölümlerine öğrenci alınmasını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Günümüz politik dünyasında felsefeye ve onunla uğraşanlara olumsuz bir gözle bakılmış, statüsü tartışılmaya başlanmıştır. Yukarıda saydığımız durumlar felsefe öğretmenlerini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Araştırmada Türkiye’nin farklı illerinde görev yapan öğretmenler alanlarıyla ilgili seminer ve kurslara pek fazla katılmadığı dikkat çekicidir. Bu durum mesleğin önemi konusunda öğretmenlerin tükenmişliğinin bir göstergesi olabileceği gibi aynı zamanda bu alanda yeterli seminer ve kursun düzenlenmediğini de akla getirmektedir. Öğretmenlerin ortalama 25-34 kişilik sınıflarda eğitim vermesi olumlu görülürken bu öğrencilerin bu derse fazla ilgi göstermelerini de akla getirmektedir. Felsefe derslerinin etkili yapılmasında öğrencilerin oturma düzeni önemlidir. Sınıflarda geleneksel oturma düzeninin ve yazı tahtasının tercih edilmesi gibi özellikler yapılandırmacı eğitimin kabul gördüğü günümüzde farklı yöntem ve tekniklerin uygulanmasına salık vermeyecektir. Geleneksel oturma düzeninin yanı sıra “u” biçimde veya kümeler şeklinde oturma olanakları sınıfta yaratılarak değişik öğretim stratejilerin hayata geçirilmesine zemin hazırlanmalı.

Türkiye’de felsefe eğitimi müfredatı felsefe yapmaktan daha ziyade felsefe tarihi ağırlıklıdır. Oysa felsefe derslerinde felsefe yapılmalıdır. Bunun için de felsefe derslerine uygun özel öğretim yöntemleri geliştirilmelidir. Benzer şekilde öğretmenlerin araştırma-inceleme stratejisi ve yapılandırmacı öğretmeden ziyade daha kolay ve geleneksel eğitime yakın olan buluş ve sunuş yoluyla eğitim vermeleri bir başka olumsuz etkidir. Belki birçok yöntem kullanıp öğretim programları öğrenci merkezli olmalıdır.

Öğretim stratejilerinden yapılandırmacı öğrenme ve onun metotları tavsiye edilmeli. Hizmet içi kurslar ile felsefe öğretmenlerini anlatılmalıdır.

Etkili felsefe eğitimi için tek veya iki boyutlu materyal kullanımının yanı sıra üç boyutlu materyallerinde kullanımı da özendirilmelidir.

Edebiyat, gezi-gözlem ve tarih gibi dersler ders dışı etkinlikler birlikte yürütülen bütüncül kültür ve düşünce dersleridir. Ancak araştırmada felsefe öğretmenlerinin bu tür etkinlikleri çok az yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bu durum sınıftaki dersin, dersin dışında da bütünleşmesini ve pekiştirilmesini engellemektedir. Kısaca felsefe eğitimi felsefe dışındaki alanlarla da ilişkilendirilerek verilmelidir. Böylece ders dışı etkinliklerle felsefe eğitimi pekiştirilmeli.

Felsefe öğretmenleri her dönem yeni öğretim yöntem ve teknikler, materyaller, yapılabilecek ders dışı etkinlikler konusunda felsefe öğretmenleri hizmet içi kurs ve seminerler verilmeli.

Felsefe öğretmenin öğrenciler arasında popüler kültürün de verdiği iyi bir saygınlık düzeyi vardır. Ancak bu durum bürokraside ekşi ivmede kendini gösterir. Bu da politik ve kurumsal bağlamda felsefeye olumsuz bakılmasının nedenini açıklamaktadır. Aynı zamanda öğretmen mesleğinden elde ettiği geliri yetersiz görmektedir. Bu durumda da öğretmenlerin mesleklerini icra etmelerinde motivasyonlarının düşmesine neden olacaktır.

Felsefe öğretmenlerinin sosyoloji, felsefe, felsefe grubu öğretmenliği mezunu olmaları ya da eğitim fakültesi veya edebiyat veya fen-edebiyat fakültesi çıkışlı olmaları bakımından bütün bu yukarıdaki tespitlerde anlamlı farklar bulunmamıştır.

Aslında Türkiye’de felsefe eğitiminde sorun felsefe öğretme tekniklerine gelmeden önce toplumun ve devletin felsefe eğitimine olan ilgisizliği söz konusudur. Bir de felsefe dersleri seçmeli olup üniversite sınavlarında da alana ilişkin dikkate değer soru çıkmayınca öğrenci ve velilerin felsefeye ilişkin tutumları negatif olarak etkilenmektedir. Her alanda sınava giren öğrenciler felsefe ile ilgili sorular çözmek zorunda olursa felsefe eğitimine talebi artırabilir.

Kaynakça

- Akdağ, B. (2002). “Ortaöğretimdeki Felsefe Derslerinin Etkililiğinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı: 15, Sayfa: 11-28.
- Akyüz, Y (1993). “Türk Eğitim Tarihi”, İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.
- Biçer, B. (2013). “Öğretmen Görüşlerine Göre Felsefe Öğretim Programı ve Uygulama Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:38, Sayfa: 1-18.
- Bolay, S. H. (1994).“Pozitivizmin ve Pragmatizmin Türk Milli Eğitimine Etkileri”, Van: Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi, Sayfa: 271-282.
- Kızıltan, Ömer (2012), “Felsefe Öğretimi Sorunları ve Yeni Yaklaşımlar”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt-1, Sayı-4, Sayfa: 334-342.
- Kafadar, O. (1994a). “Felsefe Öğretiminin Türk Eğitim Sistemine Girişi ve Tarihi Gelişimi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı: 1 Cilt: 27, sayfa: 279-289.
- Kafadar, O. (1994b). “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Liselerde Felsefe Eğitimi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı: 2 Cilt: 27, sayfa: 691-718.
- Kafadar, O. (2000). “Türkiye’de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi”, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kefeli, İ. (2011). “Felsefe Öğretiminde Yeni Bir Model Arayışı: Ayşe Teyze’nin Çantası”. Jean Baudrillard, Özel Bölüm: Felsefe Eğitimi ve Çocuklar İçin Felsefe, Özne Dergisi, 8(14), 199-210.

- Shahab, S. A. (2013). “Philosophy for Adolescents: Teaching Philosophy in Malaysian High Schools”, *International Journal of Humanities and Management Sciences (IJHMS)* Volume 1, Issue 1 (2013) ISSN 2320–4044.
- Ünsal, S. (2016). “Orta Öğretim Felsefe Dersine Yönelik Öğretmen Görüşleri: Kazanımlar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cit:5, Sayı: 8, Sayfa: 3171-3192.
- Yapıcı, M. (2008). “Felsefe Tavrılı Eğitim”, *Felsefe Ekibi İnternet Dergisi*, Sayı: 9, Yıl: Ocak 2008, <http://www.felsefeekibi.com>
- Yıldırım, A. (2013). “Günümüz Türk Toplumunda Felsefeye Yönelik Olumsuz Bakışın Tarihsel Arka Planı Üzerine Bir İnceleme Ali Yıldırım”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 2, sayfa: 200-224.
- Yılmaz, Z., Cihan, M. ve Şahin, Ç. (2005). “Felsefe Öğretmenlerinin Öğretim Yöntemlerini Kullanma Düzeylerinin Öğretmen Öğrenci Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi”. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 11, Sayfa: 199-213.